

Безумовно, зміст цих компонентів вимагає подальшого розвитку та удосконалення. За таких умов ефективність їх впливу на процес професійного становлення майбутнього вчителя буде найбільш вагомим.

Аналіз змісту професійної культури майбутніх фахівців у галузі музичного мистецтва припускає наявність багатьох вимог, що характеризують здібності, бажання, вміння, навички, переконання, моральні та вольові якості спеціаліста. У своїх працях науковці Е. Абдулін, Л. Арчажнікова, М. Гришанович, О. Рудницька, Р. Тельчарова спробували визначити основні якості вчителя музики, розглядали різні сторони його професійної діяльності та їх характеристики.

У дослідженнях Л.Г. Арчажнікової умовна модель майбутнього фахівця уявляє собою систему загальнопедагогічних та спеціальних знань, вмінь та навичок вчителя; розвиток організаційних, пізнавальних, емоційних, дослідницьких напрямів у його роботі, а також вимог, які відображають зміст музично-теоретичної, диригентсько-хорової, інструментальної та методичної підготовки. На її думку, основне завдання музично-естетичної культури вчителя музики має пряме відношення до емоційного напрямку його діяльності. У своїй роботі вчитель повинен чітко реагувати на всі прояви прекрасного в житті та мистецтві, формувати почуття прекрасного в учнях та підтримувати в них захоплення музичним мистецтвом[1].

Р. Тельчарова вважала, що музична культура людини не повинна обмежувати лише набутими музичними знаннями. Освоєння та примноження музичної культури суспільства окремою особистістю відбувається за допомогою двох важливих компонентів: музичної діяльності (сприйняття, виконавство, творчість) та музичної свідомості, у центрі якої має місце музично-естетичний ідеал. Вона стверджувала, що рівень музичної культури особистості характеризується комплексом її проявів, до яких входять здібності, установки, знання, вміння, навички, оцінки. Всі ці форми або складові музичної культури особистості вчителя виникають на основі його музично-педагогічної діяльності та розвиненої музичної свідомості[5].

Сучасні науковці одностайні в думці про те, що для побудови процесу формування естетичної культури майбутнього вчителя на науковій основі доцільне комплексне використання основних принципів системи естетичного виховання в вищому навчальному закладі:

- 1) єдність морально-естетичного професійного напрямку естетичного виховання;
- 2) діалектичний взаємозв'язок та взаємозалежність системи естетичного виховання з системами філософських, соціологічних, психологічних, спеціальних наук, мистецтва;
- 3) принцип оптимального співвідношення теоретичного і практичного аспектів в реалізації естетичного виховання;
- 4) принцип взаємозв'язку в системі естетичного виховання студентів між середньою і вищою школою;
- 5) принцип ведучої ролі педагогів в управлінні і організації системи естетичного виховання у вищому навчальному закладі[2].

Реалізація названих вище принципів дає змогу підвищити рівень естетичної культури студентів, включити майбутніх вчителів до інтенсивного естетичного життя, сприяє формуванню їх естетичних ідеалів і творчих здібностей.

Висновки. Отже, естетична культура – важлива складова духовного обличчя особистості майбутнього фахівця музичного мистецтва. Від ступеня її розвитку в людині залежить його інтелігентність, творчаспрямованість, стійкість відносин до світу і іншим людям. Безрозвиненої здатності до естетичного відчуття, переживання, людствонавряд чи змогло реалізувати себе в настільки різнобічно багатому і прекрасному світі «другої природи», тобто культурі. Від рівня естетичної культури особистості, суспільства, цивілізації, від їх здатності захищати, зберігати, розвивати і створювати красу залежать долі самої культури і прогрес людства.

Література

1. Арчажнікова Л. Г. Профессия – учитель музыки / Л. Г. Арчажнікова. – М.: Просвещение, 1984. – 53 с.
2. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навч. посібник для учителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навч. закладів. / АПН України. Інститут педагогіки і психології проф. освіти. – К., 1997. – 302с.
3. Липский В.Н. Эстетическая культура и личность / В.Н. Липский. – М.: Знание, 1987. – 128с.
4. Рашидова Н. М. Роль естетичної культури у формуванні особистості / Н. М. Рашидова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2017 - №2. – С. 232-238.
5. Тельчарова Р.А. Уроки музикальної культури / Р. А. Тельчарова – М.: Просвещение, 1991. – 158 с.
6. Ткачова О.О. Естетична культура як один з напрямків розвитку особистості майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / О. О. Ткачова – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_EN_2009/Pedagogica/48813.doc.htm

T.Mudritska,
Teacher of Marianivsky Educational Complex
«Preschool Educational Institution-general schools of 1 degree»

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A CHILD OF JUNIOR SCHOOL AGE: THEORETICAL ASPECTS

Анотація. У статті актуалізується важливість мовленнєвого розвитку дитини молодшого шкільного віку. Охарактеризовано сутність поняття спілкування та комунікації. Визначено особливості комунікативно-мовленнєвої діяльності молодших школярів. Виявлено специфіку феномена процесу комунікації. Сфокусовано увагу на аспектах процесу розвитку комунікативних здібностей дітей молодшого шкільного віку.

Abstract. The article focuses on the importance of the speech development of a child of junior school age. The essence of the concept of communication and communication is characterized. The features of communicative-speech activity of junior pupils are determined. The specifics of the phenomenon of the communication process are revealed. The focus is on aspects of the development process of communicative abilities of junior schoolchildren.

Ключові слова: мовлення, спілкування, комунікація, компетенція, комунікативна компетентність, комунікативні здібності.

Keywords: speech, communication, communication, competence, communicative competence, communicative abilities.

Актуальність. Ознакою будь-якої держави та її нації є рідна мова. Рівень розвитку рідної мови відображує рівень культури та духовного розвитку нації. Рідна мова є загальною основою навчання і виховання дітей в освітніх закладах, оволодіння нею як засобом пізнання і способом людського спілкування є найвагомішим досягненням дитинства. Мовленнєвий розвиток дитини – один з основних чинників становлення особистості в дитинстві. Ступінь розвитку цієї сфери психіки визначає рівень сформованості соціальних і пізнавальних досягнень дитини – потреб та інтересів, знань, умінь та навичок, а також інших психічних якостей, що є основою особистісної культури. Специфіка мовленнєвого спілкування виявляється в характері дій, завдяки яким воно здійснюється, а саме: мовленнєвих операцій, мовленнєвих і комунікативно-мовленнєвих умінь. Володіння цими уміннями надає можливість правильно обирати стиль мовлення, підпорядковувати форму мовленнєвого висловлювання завданням спілкування, використовувати найефективніші (для цієї мети і за цих умов) мовні і немовні засоби.

Актуальність своєчасного мовленнєвого розвитку в дитинстві визначається завданнями щодо створення оптимальних умов для якнайповнішого розкриття потенційних можливостей кожної дитини, які виявляються в специфічно дитячих видах діяльності й пов'язані із комунікацією. Становлення в людини всіх психічних функцій, психічних процесів, особистості в цілому неможливе без міжособистісного контакту. При цьому мовленнєвий розвиток та його вдосконалення необхідно розглядати як відображення становлення навичок комунікативно-мовленнєвої взаємодії. Здатність до спілкування розуміється як комплексна здатність користуватися засобами взаємодії (невербальні, предметно-практичні, мовні), що забезпечують успішність цілей комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення комунікативної компетентності знайшли відображення у психолого-педагогічних дослідженнях, зокрема в працях Е.Абдуллої, О.Апраксіної, Л.Арчажникової, Г.Падалки, В.Петрушина, О.Ростовського, О.Рудницької, Г.Ципіна. Аналіз досліджень у галузі соціальної, педагогічної психології і педагогіки показує, що більшість учених (Б.Ананьєв, Г.Андрєєва, І.Богачок, Н.Бордовська, М.Каган, В.Кан-Калік, О.Леонтєв, Л.Мітіна, В.Панкратов, А.Реан, Н.Шевандрин, В.Шепель та ін.) розглядають комунікативну компетентність у зв'язку із вивченням взаємодії людей, як особистісну якість і поведінку, що проявляється у стосунках, у зв'язку із навичками ефективного спілкування. З початку 90-х р. минулого століття, наукова категорія «комунікативна компетентність» у системі педагогічної освіти була предметом спеціального усебічного розгляду (Г.Балл, М.Забродський, І.Зимня, Ю.Смельянов, Н.Кузьміна,

С.Максименко, А.Маркова, Л.Мітіна, С.Мусатов, Л.Петровська, Є Руденський та ін.). Комунікативні уміння як складову культури спілкування обґрунтовують також М.Васильєва, Л.Коваль та ін.. Комунікативна компетентність є необхідною складовою комунікативної культури (Н.Кузьміна, А.Майер, А.Маркова, С.Ромашина та ін.).

Мета даної публікації полягає у визначенні сутності та науковому обґрунтуванні поняття комунікації як складової комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на прийняту в соціальній психології структуру спілкування (С.Максименко), що містить три сторони: комунікативну (обмін інформацією), інтерактивну (взаємодія) та перцептивну (розуміння людини людиною), комунікація розглядається як складова спілкування. Тоді комунікативний процес розуміється як інформаційний процес між людьми як активними суб'єктами з урахуванням відносин між партнерами, тобто виникає вузьке поняття «комунікація».

Семантично «спілкування» і «комунікація» майже збігаються, бо означають «спільність», «з'єднання», «повідомлення», однак більшість вітчизняних дослідників розмежовують поняття «спілкування» і «комунікація», підкреслюючи, що, на відміну від комунікації, у спілкуванні відображена вся складність реального світу людських відносин з його цінностями і суб'єктивними смислами. Крім того, якщо в понятті «спілкування» наголос робиться на взаємному обміні інформацією (діалогічність, взаєморозуміння), то в понятті «комунікація» наголошується на передачі інформації [12, с. 186].

Заявлений у психологічній характеристиці акцент на взаємозв'язку становлення форм і засобів спілкування дітей молодшого шкільного віку показує, що мовлення виникло в спілкуванні та в своєму подальшому розвитку й становленні тісно пов'язане з комунікативною діяльністю дитини. Рівень його складності визначається широтою і дієвістю мотивів спілкування. За своєю природою комунікативні засоби поділяють на: вербальні (слова, словосполучення, які створюють вербальні системи); невербальні (жести, міміка, особливості голосу, символи, які створюють невербальні системи); синтетичні (образи, які поєднують в собі вербальні та невербальні знаки та створюють синтетичні системи в певних видах мистецтва) [10, с. 85].

Комунікація (від лат. *communicatio* – єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом лат. *communico* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від лат. *communis* – спільний) – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами. Комунікація являє собою складний процес, у ході якого відбувається не лише обмін інформацією, а те, як вона формується, відправляється, отримується, уточнюється, перероблюється, обговорюється, розвивається, тобто, що людина думає перед тим, як виголосити інформацію, яким чином вона висловлює свою думку словами, як доносить цю думку до співрозмовника, як отримує від нього інформацію про те, чи думка була правильно інтерпретована, як співрозмовник на неї реагує, яким чином відбувається процес обговорення [6].

Отже, комунікація – не лише обмін інформацією, не тільки процес, який відбувається в будь-яких інформаційних системах, а й феномен, який має свою *специфіку*, а саме:

- комунікація передбачає наявність єдиного комунікативного простору;
- учасники комунікації є активними суб'єктами взаємного інформування, тобто, спрямовуючи інформацію, один учасник спілкування передбачає активність іншого; інший, у свою чергу, також має орієнтуватися на мотиви, цілі, установки партнера, аналізувати їх (окрім, звичайно, аналізу власних мотивів, цілей, установок);
- у процесі виголошування думки кожним учасником налагоджується спільна діяльність;
- активність суб'єктів комунікації передбачає не формальний «рух інформації», а й активний обмін нею;
- у процесі комунікації відбувається взаєморозуміння (непорозуміння), яке досягається наявністю зворотного зв'язку, а також значущістю інформації;
- інформація, яка пройшла з одного кінця в інший та повернулася назад, об'єднує партнерів в єдине інформаційне поле;
- загальний смисл виробляється за умови, коли інформація не просто прийнята, але й осмислена, тобто відбувається процес спільного осягнення предмета розмови;
- характер обміну інформацією визначається тим, що за допомогою системи знаків партнери можуть вплинути один на одного; а ефективність комунікації вимірюється тим, наскільки вдалими є цей вплив;
- інформація, яка зародилася у процесі обміну, набагато глибша, ніж попередня; вона може суттєво різнитися за смислом від попередньої;

- комунікативний вплив можливий лише за умови, коли людина, яка спрямовує інформацію (комунікатор), та індивід, який її приймає (реципієнт), наділені єдиною або подібною системою кодифікації та декодифікації, тобто, іншими словами, люди мають говорити однією мовою;
- комунікація психологічно можлива за умови, якщо знаки та закріплені за ними значення (відображення найсуттєвіших та узагальнених сторін предметів і явищ) і смисли (той суб'єктивний зміст, якого набуває слово в конкретному контексті) відомі всім учасникам комунікативного процесу;
- у учасників комунікації має бути ідентичне розуміння ситуації спілкування;
- у процесі обміну інформацією можуть виникнути комунікативні бар'єри [6].

Відповідно до теорії здібностей Л.Виготського, який визначав цим поняттям фактично окремі, але невідірване взаємопов'язані вищі психічні функції, науковці розкривають *процес розвитку здібностей* як нелінійне інтегративне складне утворення засобів людського пізнання, в центрі якого, за словами Л.Виготського, знаходиться знак і слово [4]. *Комунікативні здібності* не є винятком, вони формуються в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі. В.Сухомлинський – перший із дослідників, який на сторінках української педагогічної преси підняв питання про розвиток комунікативних здібностей дітей на засадах ідей гуманістичної педагогіки. Передумови розвитку комунікативності полягають в темпераменті, особливості якого отримуються у спадок від обох батьків, фундамент комунікативності закладається в перші роки життя дитини батьками, вихователями, вчителями. Цьому сприяє еволюція дитячих вмінь та навичок комунікабельності, компетентності та навичок партнерської орієнтації [11].

Отже, *комунікативні здібності* визначаються як індивідуальні психологічні й психофізіологічні особливості, що сприяють швидкому і якісному засвоєнню вмінь та навичок застосовувати засоби спілкування в конкретній ситуації взаємодії з оточуючим. Прикметно, що спілкування є тією вирішальною умовою, яка визначає факт появи активного мовлення, строки його виникнення, темп розвитку й удосконалення в наступні періоди дошкільного дитинства. Цей висновок не зменшує важливості інших факторів, і передусім розвитку чуттєвого пізнання, а також фонематичного слуху й артикуляційних рухів, без яких неможливо побудувати звукоорганізоване членоване мовлення, що закріплює понятійний зміст свідомості [7].

Універсальним знаряддям міжособистісної взаємодії є вербальна комунікація. Вербальні засоби комунікації утворюють знакову систему, найменшою предметно-значущою одиницею якої є слово (вислів), поєднане з іншими словами за правилами цієї знакової системи. Комунікація як діяльність потребує розвитку автоматизованих навичок, творчих мовленнєвих вмінь та «відчуття мови». Безумовно, знання, особливо лексичні, граматичні, фонетичні, становлять основу, з якої розвиваються навички цієї діяльності. Ці знання дитина одержує ще в дошкільному навчальному закладі та початковій школі.

Досліджуючи особливості спілкування молодших школярів, О.Запорожець і М.Лісіна ввели у науковий обіг поняття *«комунікативна діяльність»*, ними були досліджені взаємозв'язки між спілкуванням та іншими видами дитячої діяльності: руховою, ігровою, мовленнєвою. Всі аспекти комунікативної діяльності (сприймання мовлення дорослих, співробітництво, емоційні контакти) пов'язані між собою в єдиному процесі спілкування дитини з оточуючими й визначають строки появи активного мовлення і темп його розвитку. На підставі досліджень процесів розвитку в дітей первинної комунікативної потреби М.Лісіна стверджує, що ця потреба формується на основі досвіду взаємодії дитини з людьми, що її оточують. Особливого значення при цьому набуває соціальна поведінка дорослого, який від початку ставиться до дитини як до суб'єкта спілкування, тобто як до рівноправного партнера, і водночас стимулює її до оволодіння комунікативними навичками [8].

Педагогічне спілкування – це вплив на дитину за допомогою комунікативних засобів, спрямованих на збільшення ефективності навчання, на встановлення гуманних відносин між дітьми, на створення сприятливого мікроклімату у групі. У процесі спілкування дитина здійснює комунікативні акти, вступає у комунікативну діяльність. Продуктом діяльності спілкування є взаємні стосунки, створення власного образу та образу партнерів по спілкуванню [13]. З лінгвістичного погляду, продуктом діяльності спілкування є мовний текст у формі монологу або діалогу. Специфічність потреб і мотивів спілкування зумовлюють, у свою чергу, особливості комунікативної діяльності та її розвитку в дітей молодшого шкільного віку.

Комунікативно-мовленнєва діяльність включає процеси цілеспрямованого й різнобічного використання дітьми мовлення в міжособистісних контактах із дорослими й однолітками (діалогічне мовленнєве спілкування), продукування власних мовних текстів (монологічне мовлення), процеси сприймання – розуміння – передавання змісту мовних текстів (зв'язного мовлення тих, хто оточує, художніх творів, пізнавальних розповідей під час безпосереднього контакту й опосередкованого –

через засоби інформації), які відбуваються в контексті особливостей становлення комунікативної діяльності дітей[14].

Комунікативно-мовленнєві дії дітей обумовлені конкретною ситуацією спілкування, що сприяє виникненню ситуативної мотивації: потреби у здійсненні конкретного мовленнєвого вчинку і внутрішньої комунікативної мотивації (основою якої є сформованість потреби у мовленнєвому спілкуванні). Завдяки цим діям дитина задовольняє власні комунікативні й комунікативно-пізнавальні потреби (І.Зимня). *Особливість комунікативно-мовленнєвої діяльності* полягає в тому, що це власна діяльність дитини, яка породжується життєвими потребами й запитам дитинства, тому її розвиток не повинен бути відірваним від життя дитини, а навпаки, вбирати в себе всі реалії спілкування з дорослими й однолітками.

Для того, щоб мовлення дитини молодшого шкільного віку сприяло успішному виконанню поставлених перед нею завдань, воно повинно відповідати певним вимогам, тобто мати необхідні комунікативні якості – бути правильним та виразним. Так, правильність мовлення молодшого школяра забезпечується його нормативністю, тобто відповідністю нормам сучасної літературної мови – граматичним, орфоепічним, акцентологічним, точністю слововживання; виразність мовлення досягається його образністю, емоційністю та яскравістю. Ефективність комунікації дитини молодшого шкільного віку також залежить від розуміння ним особливостей усного мовлення, яке є дещо спрощеним щодо добору лексики і дотримання граматичних норм та виявляється у використанні багатьох усталених конструкцій і зворотів, які закріплені за певними ситуаціями і сприяють конкретизації думки [5, с. 118].

Різновидами усного мовлення є:

а) монолог (монологічне мовлення) – тривале, одностороннє говоріння, не розраховане на негайну словесну реакцію у відповідь; акт тривалого і цілеспрямованого впливу на слухачів;

б) діалог (діалогічне мовлення) – мовлення безпосередньо протиставлених один одному співрозмовників, ланцюг словесних взаємодій.

За способом викладу змісту монолог поділяють на: розповідь – усне словесне повідомлення про події, факти, осіб тощо; опис – словесне зображення предмета, особи, стану; міркування – доведення, пояснення причин події, факту.

Діалогічне мовлення (усно-розмовний тип мовлення кількох осіб) є результатом взаємного процесу, послідовності відносно коротких висловлювань. Для реалізації комунікативного завдання і результативного наслідку має враховуватися в ньому реакція (репліки) співрозмовника, які мають відповідне семантичне навантаження.

На сьогоднішній день у науковий обіг увійшли такі поняття, як «компетенція», «соціальна компетенція», «комунікативна компетенція».

Під *компетенцією* розуміють соціальну взаємодію, якою людині необхідно володіти, аби спілкуватися зі своїми партнерами і вести міжособистісний процес координації дій співпраці або конфронтації; попередню вимогу до когнітивної перебудови, вимогу, що реалізує можливість формулювати і переформулювати зміст ситуації взаємодії.

Соціальна компетенція молодшого школяра визначається науковцями як знання, вміння та навички, які необхідні йому для вирішення соціальних і поведінкових ситуацій [9]. Формування *соціально-комунікативної* компетенції сьогодні є пріоритетним напрямком компетентнісного підходу. Педагог також повинен згуртовувати колектив, обговорювати з дітьми побачене та пережите ними, розвиваючи, таким чином, їх здатність будувати довірливі відносини.

Під *комунікативною компетенцією* дитини науковці (А.Арушанова, К.Менг, О.Шахнарович) розуміють здатність будувати спілкування за допомогою мови. Вона зокрема передбачає дотеоретичні (практичні) знання мови (фонетика, лексика, граматики), вміння формувати і формулювати думки за допомогою слова (побудова тексту), мовленнєву взаємодію з партнером (інтерація) [1]. Комунікативна компетенція дітей молодшого шкільного віку є предметом дослідження зарубіжних (К.Менг, К.Крафт) і вітчизняних авторів (А.Богущ, О.Соботович, Т.Піроженко). Так, А.Богущ розглядає поняття комунікативної компетентності дітей у контексті культури мовленнєвого спілкування, формування якої передбачає вирішення таких завдань:

1) розвиток комунікативних здібностей дітей відповідно до кожного вікового періоду – емоційне спілкування з дорослими, спілкування з однолітками, ініціативне спілкування зі співрозмовником;

2) засвоєння ввічливих форм спілкування, розвиток мовленнєвого етикету;

3) формування мовлення;

4) формування культури спілкування [3, с. 317].

Ознаками комунікативної компетентності дитини є чисте та правильне мовлення, достатній лексичний запас, уміння вільно спілкуватися з однолітками і дорослими, виявляти ініціативу в

ситуаціях соціальної взаємодії, керуватися етичними нормами спілкування. Вченими доведено, що несформованість навичок спілкування та депривація потреби у спілкуванні особливо небезпечні в дошкільному віці, оскільки спричиняють відставання у мислительному та мовленнєвому розвитку, зниження пізнавальних мотивів, що загалом гальмує темпи розвитку здатності до учіння. Це обумовлює необхідність діагностики комунікативної сфери дошкільників у загальній системі вивчення готовності до шкільного навчання [2].

Таким чином, на основі аналізу дослідження вітчизняних і зарубіжних психологів і педагогів, ми дійшли висновку, що комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей молодшого шкільного віку – це складна, динамічна структура, на формування якої впливають різноманітні фактори: інші люди, оточуюче середовище, власний індивідуальний досвід, культура. Проаналізовані особливості поняття комунікації, зумовлені, передусім, специфікою мови як основи комунікативного впливу та передбачають володіння багатьма комунікативними уміннями, знаннями, здібностями, дозволяють застосовувати вербальні, невербальні та синтетичні засоби. Володіння засобами комунікації як однією зі складових комунікативної компетентності дитини молодшого шкільного віку, сприяє досягненню ефективності комунікативних процесів у навчанні та забезпечує досягнення цілей та завдань мовленнєвого розвитку молодших школярів на засадах особистісно-орієнтованої педагогіки.

Література

1. Арушанова А.Г. Исследование развития коммуникативной компетенции дошкольника / А.Г. Арушанова // Наука о детстве и современное образование : материалы Международной юбилейной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения А. В. Запорожца. – М.: Школьная книга, 2005. – С. 51.
2. Бех І.В. Сухомлинський: два періоди дитинства – два образи Я [Електронний ресурс] / І.В.Бех. – Режим доступу: <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/51-2012-09-04-21-27-42.html>.
3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А. М. Богуш. – К.: Вища школа, 2007. – 542 с.
4. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: Програма та методичні рекомендації / Укл. А.М. Богуш. – К.: ІЗМН, 1997. – 112 с.
5. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: Навчальний посібник. – К.: Академія, 2006. – 256 с. , с. 118.
6. Каравасіладі С. К. Формування комунікативних навичок у дошкільників // – Режим доступу: URL: <http://nsportal.ru/detskiy-sad/raznoe/2014/09/04/formirovanie-kommunikativnykh-navykov-u-doshkolnikov>
7. Коваль Т.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів у контексті парадигмального оновлення сучасної освіти / Т.В.Коваль // Пед. науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А.А.Сбруєва. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. – № 3 (57). – С. 390-398.
8. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения // Науч.- исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР / М.И. Лисина – М.:Педагогика, 1986. – 144 с.
9. Піроженко Т.О. Мовлення дитини: Психологія мовленнєвих досягнень дитини. / Т.О. Піроженко – К.: Главник, 2005 р. – 529 с.
10. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. – М.: “Рефл-бук”; К.: “Ваклер”. – 2003. – 656 с.
11. Старовойт Л.В. Художньо-естетичне виховання дошкільників засобами ліплення // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 43./ Редкол.: В.І.Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. – С.131-135.
12. Філоненко М.М. Психологія спілкування. / Філоненко М.М. – К.: Центр літератури, 2008. – 224 с.
13. Цуприк С.І. Основи педагогічної майстерності: методичні рекомендації для студентів за напрямом підготовки «Музичне мистецтво» / С.І.Цуприк. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 84 с.
14. Шикирінська О.А. Художньо-естетична освіта як невід’ємна складова фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів / О.А.Шикирінська // Теорія і методика мистецької освіти: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.: зб. наук. пр.: – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 8 (13). – С. 130-134.

УДК [378.015.31:172.15] :745/746

Т.Пірус,
завідувач навчально-наукової
лабораторії з етнології Поділля
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Т.Pirus
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy